

УДК 371.134.42.

ЗАРУБІЖНИЙ І ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Боднарук Ірина Ігорівна
м.Тернопіль

Статтю присвячено дослідженню та висвітленню досвіду професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у зарубіжних країнах (США, Велика Британія, Норвегія, Фінляндія, Німеччина, Франція, Швеція) та в Україні; опрацюванню деяких підходів до побудови освітньо-професійних програм та організації їх навчання.

Ключові слова: зарубіжний досвід, вітчизняний досвід, соціальний працівник, професійна підготовка соціальних працівників.

Інтеграційні процеси в галузі освіти, глобалізація всіх сфер життєдіяльності зумовлюють актуальність вивчення зарубіжного досвіду формування та розвитку освітньо-фахового потенціалу фахівців соціальної сфери.

Нині спостерігаються докорінні перетворення в освітній сфері: формується реальна, а не формальна система безперервної освіти, якісно удосконалюються зміст і методи навчання в усіх ланках освітньої системи, все більшого поширення набуває інформатизація та комп'ютеризація процесів навчання, поширюються міжнародні зв'язки в галузі освіти. Тому вивчення зарубіжного досвіду формування та розвитку освітнього потенціалу суспільства стає вкрай необхідним.

Вітчизняні педагоги-теоретики й практики праг-

нуть отримувати якомога повнішу інформацію про роботу своїх зарубіжних колег, запозичувати їхні досягнення й учитися на їхніх помилках. У цей контекст влітаються міжнародні зіставлення в галузі освіти, що є зараз однією з найактуальніших сфер людської діяльності. Порівняльно-педагогічні дослідження мають не лише фундаментальне теоретичне, а й велике практичне значення, особливо в періоди інтенсивної модернізації педагогічної освіти. Системне зіставлення зарубіжного й вітчизняного педагогічного досвіду може сприяти глибшому осмисленню наших власних проблем, виправленню помилок і прорахунків, підвищенню ефективності навчально-виховної діяльності українських освітніх інститутів.

Соціальний працівник – це багатопрофільний фахівець, тому його підготовка ґрунтується на цілому комплексі дисциплін. Існує величезна палітра відмінностей у моделях підготовки фахівців цієї спеціальності. Поки що немає єдиної міжнародної вповноваженої організації у справі навчання соціальних працівників. Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи (IASSW) не вважає, що загальна міжнародна освіта може мати переваги над освітою, яку можна отримати у власній країні. Проте до системи підготовки соціальних працівників існують загальні вимоги, які стосуються академічних стандартів програми й придатності претендента до роботи.

Професійна соціальна робота спирається на фахівців соціальної сфери, котрі відповідають за свою професійною підготовкою міжнародним стандартам. Виникає потреба у спеціальній програмі підготовки майбутніх соціальних працівників, у якій буде науково обґрунтована мета професійної соціальної освіти, технологія досягнення освітніх цілей, визначені умови їх реалізації. При цьому система соціальної освіти має не просто «вбудовуватися» в професійну підготовку соціальних працівників, що перебуває на стадії реформування в Україні, виступаючи авангардом такої освіти, але й виходити за її межі як свого роду освітня інновація. Тому це завдання потребує не лише врахування прогресивних тенденцій розвитку світового освітнього простору взагалі, але й наукового осмислення зарубіжного досвіду підготовки висококваліфікованих фахівців для роботи в соціальній сфері зокрема.

Соціальна освіта і професіоналізація соціальної роботи в багатьох країнах світу має давні традиції, тому науковці розглядають фахову підготовку соціальних працівників «як потужний антикризовий, стабілізуючий і творчий чинник розвитку суспільства» [10, с. 334], що зумовлювався необхідністю вирішення численних економічних, правових, політичних, соціальних, особистісних проблем населення, розробки та реалізації ефективних механізмів соціального захисту громадян.

Мета статті – проаналізувати зарубіжний та вітчизняний досвід підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності.

Підготовка майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності є дуже складним завданням, адже в кожній країні завжди існували специфічні (характерні тільки для даної, конкретної країни) підходи до реалізації глобальних цілей, вирішення соціальних проблем, надання різного роду соціальної допомоги, яка має свої особливості в залежності від складності суб'єкта, різноманітності функцій і сфер діяльності соціального працівника. Саме тому держави і навчальні заклади формують власні інноваційні моделі підготовки спеціалістів до соціальної роботи, що відображено у дисертаційних дослідженнях та численних публікаціях із зазначеної проблеми.

Аналіз дисертаційних досліджень у галузі соціально-педагогічних проблем підготовки фахівців у сфері соціальної роботи в розвинутих європейських країнах, США, Канаді, Росії (Л. Віннікова [1], Н. Гайдук [2], О. Загайко [3], А. Кулікова [4], Г. Лешук [5], Н. Микитенко [7], О. Ольхович [9], О. Пічкач [9], Н. Собчак [10], та ін.) і порівняння теорії та практики соціальної роботи на основі зарубіжного і російського досвіду, дозволив дійти висновку про те, що методика навчання соціальних працівників ґрунтується на досвіді, усталених традиціях та має певні особливості, специфіку для кожної країни.

Виклад основного матеріалу. У зарубіжній літературі відзначається значна різноманітність моделей підготовки соціальних працівників. Так, в Австрії, Бельгії, Німеччині, Нідерландах, Франції підготовка соціальних працівників здійснюється поза системою університетської освіти; у Чехії, Болгарії, Греції, Норвегії, Польщі, Словаччині використовуються як університетські, так і поза університетські типи підготовки; в Естонії, Фінляндії, Ісландії, Швеції, США

– так само, як і в Україні – підготовка фахівців для соціальної сфери здійснюється в основному університетами.

Так, наприклад, базовим етапом у професійній діяльності та системі університетської підготовки соціальних працівників США є ступінь бакалавра. Соціальні працівники зі ступенем бакалавра є практиками загального профілю, тобто фахівцями, які працюють з окремими індивідами, групами та громадами і не обмежують себе певними сферами практики або певним категоріями населення. Такі спеціалісти володіють трьома основними методами соціальної роботи – робота з індивідом, групова робота й організація громади – та мають загальне уявлення про дослідницьку роботу та організаційну діяльність.

Як зазначають американські науковці А. Мораліс та Б. Шіфор, такий підхід до соціальної роботи був розроблений на початку 60-х років ХХ століття з метою «охопити усе поле діяльності соціальної роботи», адже для ефективного вирішення багатьох проблем необхідне втручання у системи різних рівнів, координація їхніх дій, обмін ресурсами, співпраця. Американський дослідник Р. Балінський, необхідність комплексного підходу до практики соціальної роботи обґрунтував наступним чином «складність людських проблем викликає потреба у практиках загального профілю, які володіють універсальними методами і навичками вирішення будь-якої можливої проблеми» [12, с. 21].

Американські науковці виділяють три основні положення у рамках комплексного підходу. По-перше, соціальний працівник повинен володіти комплексною теоретичною підготовкою для ведення практики та опиратися на концептуальну схему, яка дозволяє йому орієнтуватися у різноманітних ситуаціях. По-друге, соціальний працівник усвідомлює, що втручання на основі комплексного підходу має бути ефективним на всіх рівнях – від індивідуального до рівня громади. При цьому найчастіше успіх досягається одночасним втручанням на кількох рівнях. І, по-третє, найвідповідальнішим моментом практики соціальної роботи є втілення в життя запланованих змін або процесів вирішення проблеми. Останнє полягає у дослідженні проблеми та виборі підходів для її вирішення, у формулюванні мети, складанні та реалізації плану дій, а також стабілізації та звершенні процесу втручання [11, с. 87].

У системі підготовки соціальних працівників у США надзвичайно велике значення приділяється практичному навчанню. За вимогою Ради з освіти у соціальній роботі всі програми підготовки соціальних працівників включають практичний компонент, який складається з ознайомлення студентів з прийомами і методами роботи та їх безпосереднього включення у діяльність під керівництвом досвідчених педагогів-наставників і викладачів-консультантів.

Нині в Європі функціонує понад 400 навчальних закладів, де можна здобути соціальну освіту і де навчається від 100-200 студентів (як в Австрії, Бельгії, Данії, Фінляндії, Франції, Ірландії, Швейцарії, Великобританії) до 400 студентів (у Греції, Ізраїлі, Португалії, Швеції, Туреччині), а іноді й до 1000-2000 осіб на різних факультетах соціальної освіти (Німеччина) [6].

У Великій Британії «батьківщині» соціальної ро-

боти сформована досить цікава структура підготовки фахівців до роботи у соціальній сфері, представлена різнорівневою багатоступінчатою системою. 3-4-й рівні – недипломовані соціальні працівники, які безпосередньо забезпечують обслуговування клієнтів в різних соціальних закладах. 5-6-й рівні – дипломовані спеціалісти соціальної роботи, які пройшли відповідну підготовку в університетах чи коледжах. Основна увага у Великобританії звертається не скільки на теоретичну підготовку, скільки на оволодіння практичними навичками соціальної роботи. Важливим етапом професійної підготовки майбутніх соціальних працівників є формування професійної етики і особистісний розвиток, зростання студентів.

У Норвегії ж підготовка соціальних працівників передбачає створення умов для навчання їх спочатку в коледжі, а згодом – в системі університетської освіти. Державна система їх підготовки з'явилася досить пізно: участь уряду в соціальній роботі тісно пов'язана з розвитком концепції держави загального благополуччя і зростання відповідальності держави за соціальний розвиток. У наш час в Норвегії існують чотири державні коледжі, всі заклади є членами Міжнародної Асоціації Шкіл Соціальної Роботи, вони фінансуються державою і навчання в них безкоштовне.

У Фінляндії спостерігається тенденція до істотних змін у системі підготовки соціальних працівників: збільшення тривалості навчання на 12-18 місяців, посилення академізму в початкових програмах та загального характеру освіти, зміна адміністративного підходу до соціальної роботи науковим. Крім загальних тенденцій, які властиві для системи вищої освіти в цілому, два провідних фактори впливають на зміни, які відбуваються: прагнення соціальних працівників підвищити рівень своєї професійної майстерності і свій соціальний статус, а також зацікавленість спеціалістів у напрямках соціальної роботи та у встановленні контролю над соціальними проблемами фінського суспільства. Одним із завдань реформи в цій галузі було забезпечення теоретичної основи для подальшого розвитку соціальної роботи, поновлення методів навчання, посилення його теоретичної спрямованості і, водночас, послаблення практичної підготовки фахівців. Система підготовки ставить мету перед соціальними працівниками – оволодіти аналітичними методами, застосовуваними у соціальній роботі. Посилення ролі суспільних наук призвело до зменшення значущості дисциплін, пов'язаних із вивченням поведінки особистості та її мотивами, хоча ці дисципліни мають велике значення для індивідуальної роботи безпосередньо з клієнтами.

Деяко іншою є модель підготовки соціальних працівників у Швеції, яка має понад 60-річну історію. У вищих навчальних закладах діє три ступені підготовки соціальних працівників. Основний курс розрахований на два семестри і дає загальну для вивчення соціальних наук. Вступ до курсу знайомить студентів з метою та змістом програми, методами навчання, професією, студентськими об'єднаннями та пропонує форми участі студентів у роботі різних комітетів. Його метою є надати студентам можливість обміркувати свій вибір предметів і професійної спеціалізації.

Основний курс включає вивчення психології, со-

ціології, методів соціальної роботи, політології, економіки, соціальної політики та статистики. За ним триває практична робота протягом одного семестру, а за нею – двохсеместровий теоретичний курс соціальної роботи. Далі студенти проходять п'ятимісячну практику, після чого вивчають інтенсивний курс соціальної роботи, і на завершення навчання кожний студент повинен написати доповідь, обравши одну з тем, що пропонується курсом.

Г. Лещук у своєму дисертаційному дослідженні зазначає, що у Франції існує диференційована багаторівнева система соціальної освіти, яка базується на ранній професійній орієнтації, що починається, як правило, ще на рівні загальноосвітньої школи – ліцею у формі профілювання. У сучасних умовах підготовку фахівців соціальної сфери у Франції здійснюють 428 навчальних закладів, що майже у 1,5 рази більше, ніж у 2001 році. Спостерігається тенденція до постійного зростання їх кількості. Організація системи соціальної освіти Франції базується на ряді принципів: принцип почергового навчання, принцип тансверсальності, принцип індивідуалізації навчання, принцип модульної організації навчального процесу, принцип моделювання професійної діяльності в навчальному процесі.

Для сучасної системи професійної підготовки фахівців соціальної сфери Франції характерною є тісна взаємодія навчальних закладів, де здійснюється теоретична підготовка, та соціальних служб і установ, що стають базами для практичної підготовки. Підготовка фахівців у сфері соціальної роботи у Франції побудована за принципом почергового навчання, коли теоретичне чергується з періодами практики у різноманітних навчальних закладах, соціальних службах, установах та організаціях, причому обидві складові підготовки фахівців соціальної сфери здійснюються за єдиною програмою, переслідують єдину мету й оцінюються за чітко визначеними критеріями. Під час навчання студенти проходять кілька видів практики. Загалом, усі види практики переслідують дві цілі:

1) на основі пасивного спостереження сформулювати у студентів уявлення про специфіку майбутньої професійної діяльності в різних типах соціальних закладів із різними категоріями клієнтів – практика ознайомлювального типу (інформативна, ознайомлювальна, багатопрофільна);

2) у процесі активного залучення практиканта до вирішення реальних проблемних ситуацій сформулювати у нього навички здійснення професійної діяльності – практика професійного спрямування (професійна, зовнішня, практика поглибленого вивчення, навчальна).

О. Пришляк у дисертаційному дослідженні «Професійна підготовка соціальних педагогів у вищих навчальних закладах Німеччини» вказує на те, що престиж професії соціального працівника і соціального педагога у Німеччині постійно зростає. Тут сформувалась триступенева система вищої соціальної/соціально-педагогічної освіти: бакалаврат, магістратура і докторантура. У Німеччині функціонують 323 вищих навчальних заклади, в яких навчаються близько 2 млн. студентів.

Узагальнений аналіз досвіду професійної підготовки соціальних працівників і соціальних педагогів

у вищих навчальних закладах Німеччини свідчить, що спільними підходами до побудови освітньої моделі підготовки фахівців усіх навчальних закладів є:

- опора на цінності, суспільна значущість соціальної і соціально-педагогічної діяльності;
- врахування вимог практики, споживачів соціальних і соціально-педагогічних послуг;
- організація навчального процесу за кредитно-трансферною системою ECTS;
- єдність теоретичного і практичного компонентів професійної освіти (навчальними планами в різних навчальних закладах відводиться від 30 до 50% навчального часу на практичну підготовку майбутніх фахівців);
- спрямування акцентів на виявлення, ліквідацію і попередження причин, що породжують соціальні та соціально-педагогічні проблеми [11, с.257].

Сьогодні у Німеччині, як і в інших країнах Європейського союзу, все більшого розвитку набуває концепція неперервної освіти. Тут система післядипломної освіти спрямована на підвищення кваліфікації, перекваліфікацію та оволодіння додатковими спеціалізаціями випускниками різних типів вищих навчальних закладів.

На основі теоретичного аналізу літератури ми намагалися висвітлити основні проблеми підготовки соціальних працівників, виходячи з історично набутого досвіду та відпрацьованих десятиліттями моделей навчання та освіти у цій галузі. Зважаючи на суперечливі процеси і тенденції, які розкривалися залежно від рівня розвитку тієї чи іншої країни, можна назвати головну закономірність – залежність мети, змісту, форм та методів соціально-педагогічної діяльності від соціально-економічних умов суспільства, соціальної політики та спрямованості на вирішення проблем поліпшення добробуту населення. Ця закономірність безпосередньо відбивається і на змісті моделей та підходів у процесі професійної підготовки фахівців у цій галузі соціальної освіти, їх готовність вирішувати проблеми, пов'язані із здійснен-

ням професійної діяльності.

На нашу думку, для ВНЗ України, де система підготовки спеціалістів для соціальної сфери перебуває на етапі свого становлення, надзвичайно важливо врахувати тенденції у розвитку соціальної освіти за кордоном, а також запроваджувати інноваційні підходи в процес професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Сьогодні суспільство вимагає від фахівця соціальної роботи високого рівня готовності до майбутньої професійної діяльності, що дасть змогу максимізувати ефективність діяльності соціального працівника.

У створенні прогресивних систем професійної підготовки соціальних працівників, які орієнтуються на інтелектуальний і креативний рівень розвитку

особистості, значну роль відіграють процеси проектування ефективного освітнього простору, що ґрунтується на наукових ідеях та універсальних методологічних підходах до організації освітнього процесу. Таким універсальним методологічним орієнтиром, який забезпечує цілеспрямованість до професійного зростання і результативність інноваційних підходів процесу підготовки майбутніх соціальних працівників виступає акмеологічний підхід.

Такий підхід зумовлює потребу в організації навчального процесу з підготовки майбутніх соціальних працівників на основі активної особистої спрямованості студента на отримання знань, набуття професійних умінь та навичок; здатності креативно та творчо вирішувати поставлені завдання; високого рівня прагнень до досягнення поставленої мети, тобто завдяки реалізації акмеологічного підходу в професійному навчанні. На жаль, акмеологічний підхід поки що недостатньо широко запроваджується в освітню практику ВНЗ. Відтак, *перспективи подальших розвідок* вбачаємо у теоретичному обґрунтуванні сутності, особливостей, структури і принципів реалізації акмеологічного підходу в процесі формування готовності до професійної діяльності майбутніх соціальних працівників.

Література та джерела

1. Віннікова Л. В. Система підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05 “Соціальна педагогіка” / Лариса Вячеславівна Віннікова; Луганський НПУ ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2003. – 217 с.
2. Гайдук Н. П. Професійна підготовка соціальних працівників до здійснення посередництва (на матеріалах США і Канади): дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Ніна Михайлівна Гайдук; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – Київ, 2005. – 264 с.
3. Загайко О. В. Підготовка працівників соціальних служб для середніх, загальноосвітніх навчальних закладів Великої Британії: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 “Загальна педагогіка й історія педагогіки” / Олена Володимирівна Загайко; Харківський НПУ ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2008. – 263 с.
4. Кулікова А. Є. Підготовка соціальних працівників до роботи з дітьми та молоддю у вищих навчальних закладах Швеції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.05 “Соціальна педагогіка” / Анастасія Євгенівна Кулікова; Луганський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2009. – 20 с.
5. Лещук Г. В. Система професійної підготовки фахівців соціальної сфери у Франції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / Галина Василівна Лещук; ТНПУ ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2009. – 20 с.
6. Мельничук І. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій у вищих навчальних закладах [Текст]: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти”: захищена 29.09.2011 / І.М. Мельничук; Тернопільський національний економічний ун-т; наук. консультант Л.М. Романишина. – Тернопіль, 2011. – 585 с.
7. Микитенко Н. О. Професійна підготовка соціальних працівників в університетах Канади: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / Наталя Олександрівна Микитенко; Тернопільський нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – 224 с.
8. Ольхович О. В. Підготовка соціальних працівників до роботи з біженцями у вищих навчальних закладах США і Канади: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / Оксана Володимирівна Ольхович; ТНПУ ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2008. – 223 с.

9. Пічкарь О. П. Система підготовки фахівців соціальної роботи і Великої Британії: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / Олена Павлівна Пічкарь; Тернопільський держ. пед. ун-т В. Гнатюка. – Тернопіль, 2002. – 213 с.
10. Собчак Н. М. Зміст і форми професійної підготовки соціальних працівників у системі неперервної освіти США : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / Собчак Надія Мирославівна ; ТДПУ ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2004. – 351 с.
11. Соціальна робота: Підручник / В. А. Поліщук, О. П. Бартош–Пічкарь, Н. М. Горішна, Г. В. Лещук, О. Ю. Пришляк / За ред. Н. Г. Ничкало. Тернопіль: ВАТ «ТВПК Збруч» 2010. – 330 с.
12. Энциклопедия социальной работы: в 3 т.: пер. с англ. / отв. ред. В. В. Негодин. – М.: Центр общечеловеческих ценностей, 1994. – Т. 2 : К–П. – 1994. – С. 157.

Статья посвящена исследованию опыта профессиональной подготовки будущих социальных работников в зарубежных странах (США, Великобритания, Норвегия, Финляндия, Германия, Франция, Швеция) и в Украине; обработке некоторых подходов к построению образовательно-профессиональных программ и организации их обучения.

Ключевые слова: зарубежный опыт, отечественный опыт, социальный работник, профессиональная подготовка социальных работников.

This article is dedicated to the research and coverage experience training future social workers in foreign countries (USA, UK, Norway, Finland, Germany, France, Sweden) and in Ukraine, some processing approaches to building educational and vocational programs and the organization of their education.

Key words: international experience, domestic experience, social worker, professional training of social workers.